

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/53/90-93>

Şəlalə Dünyamaliyeva

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

<https://orcid.org/0009-0008-5459-3506>

selale.camalova@mail.ru

Həsən Seyidbəyli yaradıcılığı (1970-80-ci illər)

Xülasə

Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli simalarından biri, Xalq artisti Həsən Seyidbəyli milli kino sənətinə həm rejissor, həm də ssenarist kimi böyük töhfələr vermişdir. Ədəbiyyat sahəsindəki bilikləri və yazıçılıq təcrübəsi onun ssenarilərinə də öz təsirini göstərmişdir. H.Seyidbəylinin filmləri yüksək bədii dəyərləri ilə yanaşı, milli irsin təbliğatında da mühüm rol oynamış, Azərbaycan xalqının adət-ənənələrini, tarixini və mədəniyyətini böyük ustalıqla əks etdirmişdir. Yaratdığı hər bir ekran əsəri böyük bir hadisəyə çevrilirdi. Ərsəyə gətirdiyi filmlərdə yalnız dövrünün sosial problemlərini deyil, həm də insan xarakterinin dərinliklərini açmağa çalışırdı. Sənətinə olan sevgisi H.Seyidbəyli daha böyük zirvələr fəth etməyə ruhlandırırdı.

Açar sözlər: film, ssenari, kino, tarix, mədəniyyət

Shalala Dunyamaliyeva

Azerbaijan State University of Culture and Art

<https://orcid.org/0009-0008-5459-3506>

selale.camalova@mail.ru

Hasan Seyidbayli's Works (1970-80s)

Abstract

One of the prominent figures of Azerbaijani culture, People's Artist Hasan Seyidbayli, made great contributions to the national cinema as both a director and a screenwriter. His knowledge in the field of literature and writing experience also influenced his scripts. H. Seyidbayli's films, along with their high artistic values, also played an important role in the promotion of national heritage and skillfully reflected the customs, history, and culture of the Azerbaijani people. Each screen work he created became a great event. In the films he brought to the stage, he tried to reveal not only the social problems of his time, but also the depths of human character. His love for his art inspired H. Seyidbayli to conquer greater heights.

Keywords: film, script, cinema, history, culture

Giriş

Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli simalarından biri, Xalq artisti Həsən Seyidbəyli milli kino sənətinə həm rejissor, həm də ssenarist kimi böyük töhfələr vermişdir. Ədəbiyyat sahəsindəki bilikləri və yazıçılıq təcrübəsi onun ssenarilərinə də öz təsirini göstərmişdir. H.Seyidbəylinin filmləri yüksək bədii dəyərləri ilə yanaşı, milli irsin təbliğatında da mühüm rol oynamış, Azərbaycan xalqının adət-ənənələrini, tarixini və mədəniyyətini böyük ustalıqla əks etdirmişdir (Bayramova, 2020, Əbdülrəhmanlı, 2020;).

Həsən Seyidbəyli 22 yanvar 1920-ci ildə anadan olmuşdur. Təxminən 35 ili əhatə edən yaradıcılıq dövründə çox sayda sənədli və bədii filmlər üzərində işləmiş, kinematoqrafçı kadrların yetişməsində böyük rol oynamışdır.

Onun “Uzaq sahillərdə” (1958), “Sən niyə susursan?” (1965), “O qızı tapın”, (1970), “Nəsimi” (1973), “Ömrün səhifələri” (1974), “Xoşbəxtlik qayğıları” (1976), “Onun bəlalı sevgisi” (1980) və

digər maraqlı filmləri milli kino tarixində xüsusi yer tutur. Yaratdığı hər bir ekran əsəri böyük bir hadisəyə çevrilirdi. Ərsəyə gətirdiyi filmlərdə yalnız dövrünün sosial problemlərini deyil, həm də insan xarakterinin dərinliklərini açmağa çalışırdı. Sənətinə olan sevgisi H.Seyidbəyli daha böyük zirvələr fəth etməyə ruhlandırırdı. Müsahibələrinin birində o, deyirdi: “Kino rejissoru olmaq ən çətin, ən mürəkkəb və demək olar ki, fəvqəladə sənətə sahib olmaq deməkdir. Əsl kino rejissorunun insanlara deyiləsi vacib, dərin, ümumbəşəri fikri, sözü, həqiqəti olmalıdır. Kino rejissoru öz mövzusunun, öz qəhrəmanlarının fədaisi, vurğunu olmalıdır.”

Tədqiqat

Ötən əsrin 40-cı illərindən fəaliyyətə başlayan rejissor hələ o vaxtlar bir sıra maraqlı işlərə imza atsa da, 1970-ci illəri onun yaradıcılığının kamillik dövrü hesab etmək olar. H.Seyidbəylinin bir-birinin ardınca çəkdiyi filmlər orijinallığı ilə seçilir, onu bir rejissor kimi digər sənətçilərdən fərqləndirirdi. Özünə qarşı çox tələbkər və məsuliyyətli olması çəkdiyi filmlərin uğurunun qarantı idi. H.Seyidbəyli çəkilişlərdən öncə məşqləri ciddi şəkildə aparır və aktyoru çəkiliş meydançasına tam hazır vəziyyətdə çıxarırdı. Ciddi məşq proseslərinə baxmayaraq, çəkiliş zamanında aktyora sərbəstlik verir, ona özünü göstərməyə imkan yaradırdı.

Yaradıcılığında bütün yaş kateqoriyalarının, xüsusilə gəncliyin maraqlarını nəzər-diqqətində saxlayan H.Seyidbəyli daim yeni yollar, yeni bədii vasitələr axtarışında idi. O, deyirdi: “... Bugünkü gənclik iyirmi il qabaqkı gənclikdən xeyli fərqlənir, deməli, bugünkü gəncliklə başqa, tamamilə yeni bir dildə danışmaq lazımdır. Elə bir dildə ki, hələ püxtələşməmiş, həyatda öz yerini əməlli-başlı tutmamış, özü də axtarılda olan, mübahisə edən, bir çox suallara cavab axtaran gəncin məsləhətçisi ola biləsən. Elə məsləhət verəsən ki, sənin əsərini yarıya vurmamış, büküb tullamasın...” (Əbdülrəhmanlı, 2021).

Bu baxımdan, H.Seyidbəyli yaradıcılığının maraqlı nümunələrindən biri 1970-ci ildə çəkilmiş “O qızı tapın” filmidir. Azərbaycan sovet milisinin 50 illiyi münasibəti ilə çəkilmiş filmə milis işçilərinin dövlət mülkiyyətini dağıdanlara qarşı mübarizəsi təsvir olunmuşdur. İnsanları düzlüyə, doğruluğa çağıran ekran əsərində avtomobil qəzası nəticəsində həlak olmuş bir nəfərin təhqiqat işindən bəhs olunur. Özünə “satış bazarı” axtaran əmtəəşünas Kazımlı (Səyavuş Şəfiyev) ehtiyatsızlıq edir. Milis işçiləri bundan şübhələnir və onu izləməyə başlayırlar. Kazımlı və gizli tikiş sexi təşkil etmiş əlaltıları bundan duyqu düşürlər. Kazımlı ələ keçsə, susmayacaq, qorxusundan hamını ələ verəcəkdə. Ona görə də “dostları” qabaqcadan qəsd hazırlayıb, Kazımlını maşın qəzasına uğradırlar.

Detektiv janrında çəkilmiş filmə rolları Şəmsi Bədəlbəyli (Zeynalov), Tofiq Mirzəyev (Rüstəm), Hamlet Xanızadə (Dadaş), Eldəniz Zeynalov (Səyavuş), Səfurə İbrahimova (Xalidə), Sevil Qasimova (Əminə), Ramiz Məlikov (Ziya), Nəsibə Zeynalova (Meyransa), Muxtar Maniyev (Hacıbala), Ağahüseyn Kərimov (Emin Şirinov), Hacımurad Yegizarov (Xosrov Miriyev) və digər istedadlı aktyorlar ifa ediblər. 1970-ci ildə Həsən Seyidbəylinin Maqşud İbrahimbəyovun ssenarisi əsasında çəkdiyi “Bizim Cəbiş müəllim” filmi Azərbaycan kino tarixində Böyük Vətən Müharibəsi mövzusunda çəkilmiş ən çox sevilən filmlər sırasındadır. Filmə işlənən saysız-hesabsız kəlmələr bu gün də dillər əzbəridir. Ekran əsərindəki hadisələr İkinci Dünya müharibəsi illərində Bakıda cərəyan edir (Babayev, 2018). Ekran əsərində müharibə illərində qələbə naminə hər cür maddi çətinliklərə dözüb, ailəsini halal zəhmətlə dolandırmağa çalışan, vətənin azadlığını hər şeydən yüksək tutan sadə adamların mənəvi ucalığı tərənnüm olunur. Rolları Süleyman Ələsgərov (Cəbiş), Şəfiqə Məmmədova (Cəbişin arvadı), Muxtar Maniyev (Nəcəfov), Səfurə İbrahimova (Nəcəfovun arvadı), Ziya Seyidbəyli (Namiq), Nəsibə Zeynalova (Suğra xala), Əliağa Ağayev (Əbülfəz), Aqil Ağacanov (Makedon), Svetlana Morşinina (Tanya), Cahangir Novruzov (Rəsulov), Fazil Salayev (Mıqqı), Məryəm Seyidbəyli (Şəfiqə), Hamlet Xanızadə (Kapitan), Kamil Qubuşov (müəllim), Cabbar Əliyev (müəllim), Məmmədrza Şeyxzamanov (Poçtalyon), Sona Aslanova (ana) və digər aktyorlar ifa ediblər.

Rejissorun 1973-cü ildə çəkdiyi, mükəmməl işlərindən biri olan “Nəsimi” filmi isə bütün dövrlərin maraqlı ekran əsərlərindən sayılan mükəmməl sənət nümunəsidir. H.Seyidbəylinin ilk dəfə bədii filmə gətirdiyi, ziddiyyətlərlə dolu olan Nəsimi dövrünün yüksək bədii keyfiyyətlərlə

təqdimatı tamaşaçıları bu gün də valeh etməkdədir. Film görkəmli şairin 600 illiyinə həsr olunmuşdu.

Filmin titrinə yazılan cümlələr elə ilk saniyələrdən tamaşaçıların diqqət və marağını özünə çəkir: “Bu film orta əsrlərin zülməti içərisində günəş kimi parlayan Böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri İmadəddin Nəsiminin mürəkkəb və faciəli taleyindən bəhs edir. XIV əsrin axırı XV əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqı bir tərəfdən yadelli işğalçıların, digər tərəfdən bir-birilə aramsız müharibələr aparan yerli feodallarla irticaçı ruhanilərin zülm və talanlarına məruz qalmışdı. Nəsimi yalnız dövrünün ictimai haqsızlıqlarına qarşı çıxan şair və insan ləyaqətini müdafiə edən humanist filosof olaraq qalmamışdı; onun yaradıcılığında hürufilik hərəkatının bir çox ideyaları da öz əksini tapmışdı. Film Nəsimi irsinin bizim üçün daha qiymətli ideyaları zülmə və istibdadı qarşı üsyan motivləri əsasında yaradılıb”.

Filmdə maraqlı obrazlar yaradan aktyor və aktrisalar – Rasim Balayev (İmadəddin Nəsimi), İsmayıl Osmanlı (Fəzlullah Nəimi), Xəlidə Quliyeva (Fatma), Kamal Xudaverdiyev (Yusif), Tofiq Mirzəyev (Dövlət bəy), Almaz Əsgərova (Şəms), Səməndər Rzayev (Şirvanşah I İbrahim), Məmmədraz Şeyxzamanov (Şeyx Əzəm), Yusif Vəliyev (Teymurləng), Muxtar Maniyev (Miranşah), Əbdül Mahmudov (Dərviş) Hürufi təriqətinin nəğməkarı, insan zəkası, istedadı və hisslərini gözəl tərənnüm edən İmadəddin Nəsiminin yaşadığı dövrün təsvirini son dərəcə mükəmməl şəkildə tamaşaçıya çatdırırlar.

H.Seyidbəylinin böyük maraqla izlənən filmlərindən biri də 1974-cü ildə çəkilmiş “Ömrün səhifələri” filmidir. Dram janrında olan kinoalmanax “Rəqiblər”, “Baladadaşın ilk məhəbbəti” və “Nəğmə dərsi” adlı 3 novelladan ibarətdir. Həyat hadisələrini özündə ehtiva edən üç novellada rolları Şəmsi Bədəlbəyli (telefon gözləyən adam), Fəzil Salayev (Fəzil), Eldəniz Zeynalov (Eldəniz), Sona Aslanova (telefon gözləyən adamın arvadı), Muxtar Maniyev (Muxtar), Novruz Axundov (pivə içən), Ələsgər Məmmədov (Ələsgər); Şamil Süleymanov (Baladadaş), Ruhəngiz Musəvi (Sevinc), Mirvari Novruzova (Sevincin anası), Yusif Muxtarov (Sevincin nişanlısı); Əliabbas Qədirov (ata), Fəxrə Həsənov (Fəxrəddin - oğul), Elxan Ağahüseynoğlu (satıcı) ifa edirlər. İnsan münasibətlərindən bəhs edən film bu gün də tamaşaçılar tərəfindən sevilir.

Rejissorun 1976-cı ildə çəkdiyi “Xoşbəxtlik qayğıları” filmi də dövrün tələblərinə cavab verən, olduqca maraqlı və diqqətçəkən işlərdəndir (Əliyev, 2005; Əliyeva, 2015). Dram, komediya və məhəbbət janrlarını özündə birləşdirən film xoşbəxtliyin təkə maddi nemətlərdən asılı olmadığından bəhs edir.

Müsahibələrindən birində H.Seyidbəyli qeyd edirdi ki: “... “Xoşbəxtlik qayğıları” filmi bugünkü gəncləri narahat edən problemlərlə əlaqədar rejissorluq düşüncələrimin bir növ davamıdır... Bu filmdə məni insan səadətini tədqiq etmək məsələsi maraqlandırır və bu tədqiq xoşbəxtlik rüşeymlərini məhv edən “əşya” xəstəliyi, meşşanlığa can atmaq kimi eybəcər meyillərə qarşı çevrilib. Filmin gənc qəhrəmanları keçmişin mənfur qalıqlarına qarşı inandırıcı surətdə və inamla mübarizə aparır, sonda isə köhnə qaydalara tabe olan analarını və qardaşlarını bu həqiqətə inandırırırlar” (Dadaşov, 2001; İsmayılova, 2014). Rolları Firuz Babayev (İbrahim), Şəfiqə Məmmədova (Rüxsarə), Xəlidə Quliyeva (Xəlidə), Şükufə Yusupova (Gülxar), Dilarə Hüseynova (Səkinə), Cəmilə Ağayeva (Zəhra), Rəna Cəfərova (Sevinc), Nəsimə Zeynalova (Kişvər), Zəhirə İsmayılova (Zəkiyyə), Əli Zeynalov (Zəkiyyənin atası), Rasim Balayev (Sənan), Tahir Yaxın (Mürşel), Ələsgər Məmmədov (Ələvsət), Muxtar Maniyev (Şahlar) və başqaları ifa edirlər.

1980-ci ildə çəkilmiş “Onun bəlalı sevgisi” filmi isə H.Seyidbəylinin işlədiyi son film oldu (Müşfiq, 2018). Dram, komediya və məhəbbət janrında çəkilmiş filmin bədii rəhbəri olan H.Seyidbəyli insan münasibətlərinin incə ştrixlərlə, bədii cəhətdən yüksək səviyyədə təsvirinə nail olub. Diplom işi üçün istehsalat idarəetməsi mövzunu seçən Bəhrüz adlı tələbə müdafiəyə yaxşı hazırlaşmaq məqsədilə tikiş fabrikində direktor katibəsi vəzifəsinə işə düzülür. İstehsalatla yaxından tanış olandan sonra gənc sosioloq aydınlaşdırır ki, məhsulun aşağı keyfiyyətdə olmasının səbəbi müəssisəyə düzgün rəhbərlik edilməməsidir. Fabrik direktoru Şövkət xanımla işgüzar münaqişə və Bəhrüzla Şövkətin bir-birini təmiz qəlblə sevmələri filmin əsas süjet xəttini təşkil edir.

Rolları Nataliya Tağıyeva (Şövkət), Mikayıl Kərimov (Bəhrüz), Hacıbaba Bağirov (Qaraxalov), Tofiq Mirzəyev (Sabirov), Barat Şəkinskaya (nənə), Sona Mikayılova (Xalidə) və digərləri ifa edirlər. Həsən Seyidbəylinin 1970-80-ci illər ərzində şəkdirdi filmlər dövrün tələbləri baxımından son dərəcə maraqlı və uğurlu ekran əsərləridir (Kino yenilikləri, 1977; Rzayev, 2011). Həsən Seyidbəyli sənət aləmində təkcə yaradıcılıqla kifayətlənməmiş, ictimai xadim kimi də böyük xidmətlər göstərmişdir. 1963-1975-ci illərdə Azərbaycan Kinematoqrafçılar İttifaqı İdarə heyətinin birinci katibi vəzifəsində çalışmış, 1975-1980-ci illərdə qurumun Sədri seçilmişdir. O, çəkdiyi dolğun və baxımlı ekran əsərləri ilə milli kino sənəti tarixinə yeni və maraqlı səhifələr yazmışdır.

Nəticə

Sənət uğurlarına görə fəxri adlara, çox sayda mükafatlara layiq görülən H.Seyidbəyli bu gün də yüksək qiymətləndirilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 19 avqust 2020-ci il tarixdə görkəmli sənətkarın 100 illik yubileyinin qeyd olunması barədə Sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda deyilir: “Həsən Seyidbəyli ssenari müəllifi olduğu və rejissor kimi quruluş verdiyi yüksək bədii keyfiyyətə malik, eləcə də ifadə vasitələrinin rəngarəngliyi və süjet xəttinin dolğunluğu baxımından seçilən filmlərlə Azərbaycanın kino sənəti salnaməsinə yeni səhifələr yazmışdır. Onun həyat həqiqətlərinə sədaqətlə yaradılan və mənəvi zənginlik, əxlaqi saflıq, dərin zövq aşıl原因an uğurlu ekran əsərləri, xüsusilə “Nəsimi” tarixi bədii filmi milli kinematoqrafiyanın nailiyyətləri sırasında özünəməxsus layiqli yer tutur. Həsən Seyidbəyli Azərbaycan Kinematoqrafçılar İttifaqına rəhbərlik etdiyi uzun illər ərzində dünya kinosunun qabaqcıl təcrübəsindən lazımınca bəhrələnməklə respublikada kinematoqrafiya fəaliyyətinin təşkilinə və kino sənətinin inkişafına əhəmiyyətli töhfələr vermişdir. Meydana gətirdiyi sanballı nəsr nümunələri Həsən Seyidbəyliyə ədəbiyyat aləmində geniş şöhrət qazandırmışdır” (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Həsən Seyidbəylinin 100 illik yubileyinin qeyd olunması barədə Sərəncamı, 2020).

1980-ci ildə dünyasını dəyişən Həsən Seyidbəyli onu tanıyanların xatirələrində və milli mədəniyyət tariximizə bəxş etdiyi dəyərli sənət incilərində yaşayır və bundan sonra da yaşayacaqdır.

Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Həsən Seyidbəylinin 100 illik yubileyinin qeyd olunması barədə Sərəncamı*. (2020).
2. Babayev, B. (2018). Həsən Seyidbəyli yaradıcılığının nəsr təkamülü: “Cəbhədən-cəbhəyə”. *Ədəbiyyat qəzeti*, 29 dekabr, 25.
3. Bayramova, Z. (2020). Sənət tariximizdə ssenarist, rejissor, yazıçı Həsən Seyidbəyli dünyası. *“Səs” qəzeti*, 20 avqust.
4. Dadaşov, A. (2001). İmran Qasımov və Həsən Seyidbəylinin ssenariləri. *Ssenari yaradıcılığı*, 81-95.
5. Əbdülrəhmanlı, N. (2020). *H.Seyidbəylinin yaradıcılığı və sosial-mənəvi problemlərə baxış. Azərbaycan kino sənəti tarixi. 1961-1991-ci illər*. Qanun.
6. Əbdülrəhmanlı, N. (2021). *H.Seyidbəylinin yaradıcılığı*. Qanun.
7. Əliyev, R. (2005). *Azərbaycan kino tarixindən*. Elm.
8. Əliyeva, L. (2015). Həsən Seyidbəylinin filmlərində milli motivlər və humanist ideyalar. *Azərbaycan Kinoşünaslıq jurnalı*, 2, 34-47.
9. İsmayılov, A. (2014). *Kino və dramaturgiya: teoriya və praktika*. Elm və Təhsil.
10. *Kino yenilikləri*. (1977). 1 avqust.
11. Müşfiq, Ş. (2018). Həyatı yazan, yazdığını ekranlaşdıran sənətkar - Həsən Seyidbəyli. *525-ci qəzet*. 22 dekabr, 16.
12. Rzayev, T. (2011). *XX əsr Azərbaycan kino rejissorları*. Şərq-Qərb.

Daxil oldu: 08.09.2025

Qəbul edildi: 09.12.2025